

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М., канд. іст. наук;
Дегтярьов С. І., д-р іст. наук;
Король С. М., канд. політ. наук;
Куліш А. М., д-р юрид. наук;
Лобко Н. В., канд. іст. наук;
Нестеренко В. А., канд. іст. наук;
Піскун В. М., д-р іст. наук;
Семенов В. М., канд. наук з держ. упр.;
Сухонос В. В., д-р. юрид. наук.

Видання рекомендоване до друку рішенням вченої ради
Навчально-наукового інституту права СумДУ
(протокол № 11 від 11.05. 2017 р.)

**Суспільно-політичні процеси на українських землях:
історія, проблеми, перспективи** : матер. IV Всеукр. наук.-
практ. конф. : у 2 част. (Суми, 19 травня 2017 р.) / ред. колегія :
В. М. Власенко, С. І. Дегтярьов та ін. – Суми : Сумський
державний університет, 2017. – Ч. 1. – 100 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, учених та аспірантів ВНЗ і наукових установ, виголошені в рамках IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи» (Посвідчення УкрІНТЕІ № 703 від 5 грудня 2016 р.), присвяченої актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

НЕСТЕРЕНКО Л. О.
*(Чернігівський обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти ім. К. Д. Ушинського)*

ТРАГІЧНІ ПОДІЇ У с. КАРХІВКА ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ У КВІТНІ-ТРАВНІ 1943 р.

Минуло більше 70 років з часу вигнання нацистських окупантів з території України, проте в історичній науці залишається чимало недосліджених питань. Не до кінця висвітлено є трагедія населених пунктів Чернігівщини, які були частково чи повністю знищеними в період нацистської окупації.

Різними в історичних джерелах є і втрати цивільного населення під час каральних операцій окупантів. Проте, на превеликий жаль, в історичній літературі часто відсутня справжня причина знищення населеного пункту карателями. Підтвердженням цьому є трагедія с. Кархівка – невеликого населеного пункту в Чернігівському районі. Першотравневі свята 1943 р. для цього села стали справжнім пеклом.

Тож метою даної роботи є висвітлення трагедії села Кархівка Чернігівського району, яка сталась в перший день травня 1943 р.

Джерельною базою є як друковані джерела, так і матеріали Держархіву Чернігівської області (Ф. Р-1376, Р-3013).

Першу згадку про трагедію населеного пункту знаходимо у «Актах-списах радянських громадян, яких було по звирячому замучено і вбито німецько-фашистськими загарбниками» в роки окупації. Ці списки були підготовлені у населених пунктах та передані до районів, а звіди надійшли до Чернігівської обласної комісії по розслідуванню злочинів нацистів, яку було створено у 1944 році. У документі знаходимо лише статистичні дані втрат жителів Кархівки з 15 квітня по 19 травня 1943 р. [1].

У післявоєнній історичній літературі інформація про Кархівку відсутня [2]. Замовчує справжні події травня 1943 р. в даному селі перше видання «Історії міст і сіл УРСР» [3, с. 705].

Лише в російськомовному виданні «Истории городов и сел» за 1983 р. подано дуже коротку інформацію про окупаційний режим в Кархівці: «30 местных жителей были заживо сожжены во время оккупации села» [4, с. 711]. У книзі відсутні відомості про дату і справжню причину цієї події.

За часів незалежності починається вивчення історії населених пунктів Чернігівщини. Проте дослідження історії даного села припадають вже на початок нинішнього століття. Так, історичній довідці про окупаційний режим в с. Кархівка зустрічаємо наступне: «Під час тимчасової окупації гітлерівці живцем спалили 30 мешканців села» [5, с. 4–5].

Децю детальнішу інформацію про село подає А. Курданов: «8 вересня село окуповано німецько-фашистськими загарбниками. Під час окупації до Німеччини вигнано 162 людини, знищено – 72, спалено – 12 господарств» [6, с. 13].

В останні роки вчені порушують проблеми окупаційного режиму в Україні, продовжуєть дослідження знищених населених пунктів в період Другої світової війни. Вченими досліджено та узагальнено історію повністю та частково зруйнованих населених пунктів як України, так і, зокрема, Чернігівщини [7]. Проте і в цих виданнях інформація про Кархівку повністю відсутня.

Єдиним джерелом, яке проливає світло на далекі події, що сталися в с. Кархівка 1 травня 1943 року, стали спогади двох очевидців. Ними стали Пономаренко Іван Володимирович, 1927 р. та Макаренко Н.* Їх свідчення було записано у 2005 р. та передано до Держархіву Чернігівської області.

* На жаль повне ім'я, по батькові та рік народження в документі відсутні.

Так, Н. Макаренко стверджує, що 25 травня 1943 р. в с. Кархівка партизани встановили радянську владу і люди вибрали голову сільської ради. Ним став Тригонос Кіндрат Антонович [8].

А далі очевидець вказує, що «1 мая партизаны на лошадях проехали по Карховке и об'явили людям о наступающей операции немцев предпринятой против партизан» [8]. Підтвердження цієї інформації знаходимо і в свідченні Пономаренка І. В.: «1 мая 1942 г. по селу ехало два верховых утром и кричали утекайте кто куда може, едет карательный отряд немцев (а может мадяры)» [9]. Проте автор помилився назвавши 1942, а не 1943 рік.

Більшість жителів покинула населений пункт. У спогадах Н. Макаренко знаходимо, що населення побігло «за с. Ведельцы в лес и до самого тёмного времени ховались в лесу» [8].

Досить детально описав цей день І. В. Пономаренко. Очевидець повідомив: «Всё население села хто на подводах хто пеши с клунками с детьми на руках кто с кийками в руках утекали в леса за с. Ведельцы и в другие леса. Наша семья мать и нас детей 3 человека убежали в лес с. Ведельцы. Немецкий самолёт над лесом летает и строчит с пулемёта по нас, а нас было много. Хто утекал в поле они растреливали на ходу» [9].

Проте далеко не все населення покинуло Кархівку. Відомості про трагедію, що сталась в селі 1 травня, знаходимо в свідченнях обох старожилів. «Те люди которые не успели уйти в лес были схвачены немцами в количестве 24 человека и живьем спалены в школьном сарае», – написав Н. Макаренко [8]. Підтвердив цю інформацію також і Пономаренко І. В.: «Хто не успел убежать собирали по селу стариков, больных и детей согнали в школьный сарай 23 человека закрыли сарай подожгли и людей 23 ч. сожгли» [9]. А далі Іван Володимирович описав почуття, які з'явилися у нього вечором, після повернення додому та побаченого безладу в своєму

будинку: «Поздно вечером когда стемнело мы все пришли домой, света нет, засветили моргушку в хате все перевернуто, была в нас ручная швейная машинка забрали (по видимому свои полицаи) всего не опишешь ужас» [9].

Як свідчать архівні дані, 1 травня 1943 р. живцем було спалено 31 жителя Кархівки, з яких 15 осіб було чол. статі та 16 осіб жін. статі. Дітей від 1 до 18 років налічувалось 15 осіб, що складало майже половину людських жертв у цей день. Проте на цьому переслідування карателями жителів Кархівки не закінчилися. 5 травня окупантами було вбито 2 осіб, одного з них – у с. Ведельцях, 8 травня – 3 осіб, 11 травня – ще 2 осіб. 13 травня із с. Кархівки загинуло 4 особи «в партизанах», 14 травня карателями було ліквідовано ще 3 осіб, 15 травня вбито ще 2 осіб «в партизанах», 17 травня загинула ще одна особа. Останні каральні операції проти жителів с. Кархівка було проведено 18 та 19 травня, в наслідок яких загинуло ще по одній людині. Хочемо зазначити, що до встановлення партизанами радянської влади 25 квітня 1943 р., лише один раз, а саме 15 квітня 1943 р., нацистами було вбито 2 жителів с. Кархівка. Всього з 15 квітня по 19 травня загинуло 52 жителя села, з яких 37 осіб чол. та 15 осіб жін. статі, серед яких знаходилось 17 дітей віком від 1 до 18 років [1].

Таким чином, проаналізувавши наукову літературу та джерела, можна зробити висновок, що причиною спалення карателями жителів с. Кархівка 1 травня 1943 р. та подальшого переслідування її жителів стала діяльність партизанів.

1. Державний архів Чернігівської області (далі – Держархів Чернігівської обл.), ф. Р-3013, оп. 1, спр. 31, арк. 21–21 зв.

2. Хронологічний довідник про тимчасову окупацію німецько-фашистськими загарбниками населених пунктів Чернігівської області і визволення їх Червоною армією. 1941–1943 / упоряд.: П. В. Дніпровський, С. В. Малкієль. – Чернігів, 1947.

3. Історія міст і сіл УРСР в 26 томах. Чернігівська область. – К., 1972 – 780 с.

4. История городов и сёл Украинской ССР в 26 т. Черниговская область. – К., 1983. – 814 с.

5. Села на нашій Україні: Кархівка. Історична довідка / Наш край. – 2001. – № 9–10. – 27 січня – 8 с.

6. Курданов А. Л. Літописи сіл Чернігівського району: Кархівська сільська рада. – Чернігів, 2008. – 20 с.

7. Спалені села і селища Чернігівщини в 1941–1943 роках: злочини проти цивільного населення. Збірник документів і матеріалів / упоряд.: С. В. Бутко, О. В. Лисенко; відп. ред.: Р. І. Пилявець / Чернігівська обласна державна адміністрація, Чернігівська обласна рада, Український інститут національної пам'яті, Пошукове агентство по створенню науково-документальних серіалів «Книга пам'яті» та «Реабілітовані історією». – Чернігів: Видавництво Десна Поліграф, 2013. – 224 с.

8. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-3076, оп. 1, спр. 82, арк. 64.

9. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-3076, оп. 1, спр. 82, арк. 66.

СІНЦЬКИЙ А. Ц.

*(Житомирський національний
агроєкологічний університет)*

ПИЛИП ОРЛИК – ФУНДАТОР УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНИЦЬКОЇ ІДЕЇ

Місію Мазепи у завоюванні для України волі і незалежності, правда, тільки на еміграції, продовжив генеральний писар Пилип Орлик (1672-1742 рр.), якого після смерті Мазепи козацька рада у Бендерах 5 квітня 1710 р. обирає гетьманом.

Постать гетьмана П.Орлика займає особливе місце серед поборників української національної державницької ідеї. Насамперед тому, що він є творцем однієї з перших в Європі державних конституцій під назвою «Конституція прав і свобод Запорізького Війська» (*«Pacta ef Constitutiones Segm Sibertatumge Exercitus Laporoviensis»*), яка значно модернізувала зміст